

Nərmin İSGƏNDƏROVA

AMK-nın konsertmeysteri

Ünvan: Bakı, Yasamal rayonu, Ələsgər Ələkbərov 7

Email: angel.madina@outlook.com

SƏİD RÜSTƏMOVUN XALQ ÇALĞI ALƏTLƏRİ ORKESTRİNDƏ FƏALIYYƏTİNƏ DAIR

Xülasə: *Məqalə S.Rüstəmovun Ü.Hacıbəylinin əənələrinə sadıq qalaraq Azərbaycan xalq çalğı alətləri orkestrinin repertuarının genişlənməsində və inkişafında göstərdiyi fəaliyyət tarixinə həsr olunub.*

Açar sözlər: *S.Rüstəmov, XÇA orkestri, bəstəkar, dirijor*

Azərbaycan musiqi tarixində milli alətlər böyük inkişaf yolu keçərək bu günümü-zə gəlib çıxmışlar. Öz inkişaf dövründə bu alətlərdən nəinki ayrılıqda, eləcə də dəstələr şəklində bayram və şadlıq mərasimlərində istifadə edilib. Belə qruplardan biri XX əsrin əvvəlləri sazəndə dəstələrdən xanəndə Cabbar Qaryağdıoğlu, tarzən Qurban Pirimov və kamança çalan Saşa Oqanezaşvilidən ibarət ansambl idi. 1920-ci ildə Bakıda ilk dəfə olaraq notsuz XÇA orkestri yaranmışdır. Orkestrin konsertmeysteri məşhur tarzən Qurban Pirimov idi.

1931-ci il Azərbaycan musiqi tarixində daha bir yenilik oldu. İyirmi iki nəfər heyətdən ibarət notlu XÇA orkestri fəaliyyətə başladı. Dirijoru Ü.Hacıbəyli, dirijor köməkçisi və konsertmeysteri S.Rüstəmov olan orkestr musiqi məktəbi tələbələrindən ibarət idi. Orkestrin tərkibi aşağıdakı alətlərdən ibarət idi: 1. Nəfəs alətləri qrupu: I, II balabanlar 2.Zərb alətləri qrupu: dəf, nağara 3. Kamanlı alətlər qrupu: I, II kamançalar 4. Mizrablı alətlər qrupu: I, II tarlar.

Orkestrin qarşısında duran məsələlərdən biri homofon musiqiyə alışıb tamaşaçını çoxsəsli musiqiyə alısdırmaq idi. Bu məqsədlə də Ü.Hacıbəyli Azərbaycan xalq mahnı və rəqslərinə müraciət edərək onları XÇA orkestri üçün işləmişdir. S.Rüstəmov da xalq musiqi nümunələrinin orkestr vasitəsilə təbliğinə böyük maraq göstərirdi. O, “Yadıma düşdü” aşiq mahnısı və “Yaxan düymələ”, “Gəlmə-gəlmə”, “Sarı gəlin” xalq mahnılarını, eyni zamanda “Rast”, “Şur”, “Mahur”, “Çahargah”, “Bayatı-Şiraz”, “Kürdü-Şahnaz” və s. muğamlarını orkestrləşdirmişdir.

1932-ci ilin sonlarında bəstəkar Ü.Hacıbəyli orkestr üçün iri həcmli əsərlər yazmağa başlayır. Orkestr üçün iki fantaziya – “Çahargah” və “Şur” yazır. Bununla da dahi bəstəkar XÇA orkestrinə ilk dəfə olaraq fortepiano alətini daxil edir.

1935-ci ildə S.Rüstəmovun orkestrdə fəaliyyətini yüksək qiymətləndirən Ü.Hacıbəyli ona dirijorluq pultunu həvalə edir. Qırx il ərzində bu orkestrin bədii rəhbəri və baş dirijoru işləyən S.Rüstəmov 1935-ci ildə orkestr üçün “Bayatı-kürd” fantaziyasını və “Şadlıq rəqsi” pyesini yazır. S.Rüstəmov orkestrə rəhbərlik etdiyi dövrlərdə çoxlu sayda qastrol səfərlərində çıxış edir. 1938-ci ildə Moskvada Azərbaycan Ədəbiyyat və İncəsənəti ongünlüyündə Ü.Hacıbəylinin “Arşın mal alan” musiqili kome-

diyasını XÇA orkestri S.Rüstəmovun rəhbərliyi ilə müşayiət edir. Ü.Hacıbəyli bu komediyanı XÇA orkestri üçün işləməyi S.Rüstəmovla həvalə etmişdi. Bu işin öhdəsindən layiqincə gələn S.Rüstəmov partiturasına o vaxta kimi orkestrdə istifadə olunmayan saz və tütək alətlərini əlavə edir. “Pravda” qəzeti bu haqda yazırdı: “Həsas və zəkali ustad olan dirijor S.Rüstəmov Ü.Hacıbəylinin valehedici musiqisinin parlaq xüsusiyyətlərini dinləyicilərə yaxşı çatdırma bildi” (5).

S.Rüstəmovun yaradıcılığının yeni mərhələsi müharibə illərinə təsadüf edir. Böyük Vətən müharibəsinin təsiri musiqi incəsənətindən də yan keçməmişdir. Cəbhə, qəhrəmanlıq mövzusu insanlarda vətənpərvərlik ruhu yaratmaq musiqi incəsənətinin başlıca mövzusunə çevrilmişdi. Bəstəkarın “Cəbhəyə”, “İrəli”, “Sərhəddçilər mahnısı”, “Şanlı ordumuz” əsərləri bu qəbildəndir. Bu dövrdə qəhrəmanlıq mövzusunda hərbi musiqinin yeni forması – “Cəngi” yaranır. Ü.Hacıbəyli ilk dəfə 1942-ci ildə XÇA orkestri üçün “Cəngi” əsərini bəstələyir. Partiturasına ilk dəfə olaraq zurna alətini əlavə edir. Bu ənənənəni bir neçə bəstəkar (Zülfüqar Hacıbəyov, Fikrət Əmirov, Süleyman Ələsgərov, Adil Gəray, Ağabacı Rzayeva və b.) davam etdirərək həmçinin “Cəngi” və “Qəhrəmani” adlı əsərlər bəstələyirlər.

Azərbaycan dinləyicilərini dünya klassiklərinin məşhur əsərləri ilə tanış edən bəstəkar da S.Rüstəmov olmuşdu. O, V.A.Mosart, F.Şubert, F.Mendelson, J.Bize, M.İ.Qlinka, P.İ.Çaykovski və başqalarının əsərlərini orkestrləşdirib ifa etdirmişdir.

Müharibə illərində Tbilisidə Zaqafqaziya respublikalarının Sovet musiqisi ongünlüyündə S.Rüstəmovun rəhbərliyi ilə XÇA orkestrinin yaradılmasına həsr olunan üçüncü konsert Z.Paliaşvili adına Gürcüstan Opera və Balet Teatrında keçirilmişdir. Bu konsertdə S.Ələsgərov, A.Rzayeva, C.Cahangirov, A.Gəray, H.Xanməmmədovun əsərləri ilə yanaşı, S.Rüstəmovun “Qəhrəmani” əsəri səsləndi. Bu konsert barədə görkəmli musiqişünas A.İkonnikov “Məharətlı ifaçılar” adlı məqaləsində yazırdı: “Azərbaycanın ifaçı dəstələri çox qüvvətlidir. S.Rüstəmovun rəhbərliyi ilə xalq çalğı alətləri orkestri Azərbaycan xalq musiqisinin zənginliyini çox məharətlə göstərə bildi. Həmin orkestr çox mahir musiqiçilərdən təşkil edilmiş gözəl kollektivdir” (3). Müharibə illərindəki fəaliyyətinə görə S.Rüstəmov iki medalla – “Qafqazın müdafiəsi üçün” və “Böyük Vətən müharibəsində fədakar əməyə görə” – təltif olunur.

Müharibədən sonrakı dövrdə XÇA orkestrinin repertuarı daha da zənginləşir, kiçik formalı əsərlərlə yanaşı, iri formalı orijinal əsərlər də yaranır. Belə əsərlərdən biri də S.Rüstəmovun 1946-cı ildə yazdığı “Azərbaycan süitəsi”dir. Bu əsər XÇA orkestri kollektivinin ifaçılıq imkanlarını zənginləşdirir. Musiqişünas İ.Kratov yazırdı: “S.Rüstəmovun “Azərbaycan süitəsi”ndə kollektivin musiqi istedadı və texniki imkanları, onun ifadəli və yüksək ansambl mədəniyyəti əhəmiyyətli dərəcədə özünü göstərir” (4).

1949-cu il Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılıq ongünlüyünə həsr olunmuş konsertdə XÇA orkestri ən fəal iştirakçılardan biri olmuşdu. Orkestrin ifasını dinləyən böyük rus bəstəkarı D.Şostakoviç öz fikrini mətbuatda bölüşmüşdür: “İlk növbədə F.Əmirovun xalq çalğı alətləri orkestrinin müşayiəti ilə fortepiano konsertini qeyd etmək istəyirəm. Bu əsəri Azərbaycan musiqi həyatında ən əhəmiyyətli

yətli hadisə adlandırmaq olar. S.Rüstəmovun rəhbərlik etdiyi xalq çalğı alətləri orkestri böyük təəssürat bağışladı” (1). Bu konsertlə bağlı “Sovetskaya muzıka” jurnalı naı da oz fikrini bildirmişdi: “Orkestr zəngin və rəngarəng palitraya malikdir. Bəzi ilk Azərbaycan ansambllarının unison tərzinin əksinə olaraq bu orkestrdə harmonik və polifonik imkandan geniş istifadə olunur” (2). S.Rüstəmovun 1948-ci ildə yazdığı “Rəqs süitəsi” da bu konsertdə orkestrin ifasında müvəffəqiyyətlə səslənmişdir. Xalq bayramı musiqi lövhələrini xatırladan proqramlı əsərin hissələri fasiləsiz olaraq keçir. Belə ki, çevik-dinamik birinci hissə “Cıdır”, ardınca qızların lirik yallısı “Gəlinlər” və şux şənlik lövhələrini canlandıran üçüncü hissə “Yallı” verilir.

50-ci illərdə S.Rüstəmov yaradıcılığı yeni əsərlərə zənginləşir. XÇA orkestri üçün “Vals”, “Üç sayılı süita” və 1954-cü ildə “Durna” musiqili komediyasını xalq çalğı alətləri orkestri üçün işləmişdir. Librettosu xalq şairi Süleyman Rüstəmə aid olan əsərin tamaşası Səid Rüstəmovun rəhbərliyi ilə XÇA orkestrinin müşayiəti ilə lentə alınaraq dəfələrlə səsləndirilmişdir. Bunlarla yanaşı, bəstəkar rumın xalq mahnısı “Kum İqnot” və Polşa rəqsi “Troyak”ı XÇA orkestri üçün işləmişdir.

Bu illər ərzində XÇA orkestrinin bədii rəhbəri işləyən S.Rüstəmov onun repertuarını zənginləşdirmiş, istedadlı ifaçıların yetişdirilməsində, ifaçılıq mədəniyyətinin yüksəlməsində böyük işlər görmüşdür. Həmçinin alətlərin tərkibində dəyişikliklər edərək bas tar, bas balaban, sazlar qrupu və simfonik orkestr alətlərindən klarneti XÇA orkestrinə daxil etmişdir.

Musiqi sahəsindəki xidmətlərinə görə kollektiv rəhbəri S.Rüstəmov “Qırmızı Əmək Bayrağı” ordeni ilə, orkestr üzvlərinin bir çoxu isə fəxri adlarla təltif olunmuşdur. 1960-cı ildə XÇA orkestri “Əməkdar kollektiv” fəxri adına layiq görüldü. 1967-ci il XÇA orkestri musiqi tarixində daha bir yenilik oldu, tar və XÇA orkestri üçün ilk konsert yazıldı. Müəllif orkestrin bədii rəhbəri, baş dirijoru S.Rüstəmov olmuşdur. Bu əsər bədii estetik təsiri və parlaq melodiyaları ilə diqqəti cəlb edirdi. Konsert klassik konsert formasına istinad edərək milli əhvali-ruhiyyəli melodiyalarla zəngin bir əsər idi. Elə həmin il SSRİ-nin 50 illiyi münasibətilə Azərbaycan SSR həftəsində incəsənət ustalarımızın Moskvada çıxışları olmuşdu. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti bu barədə yazırdı: “Respublikanın əməkdar kollektivi – Azərbaycan radio və televiziyaşının xalq çalğı alətləri orkestri Azərbaycanın xalq artisti S.Rüstəmovun rəhbərliyi ilə dinləyiciləri F.Əmirovun fortepiano konsertinin üçüncü hissəsi ilə tanış etdi. Solist – Azərbaycan SSR əməkdar artisti Tamilla Mahmudova əla texnika nümayiş etdirdi”. 70-ci illərdə orkestrin repertuarı yeni əsərlərlə zənginləşir. Bəstəkar Böyük Oktyabr Sosialist inqilabının 60 illiyi münasibəti ilə XÇA orkestri üçün “Oktyabr” kantatasını (sözləri: Rəfiq Zəka), V.İ.Leninin anadan olmasının 100 illiyinə həsr etdiyi beş hissəli “Dahi rəhbər” (sözləri: Tələt Əyyubov və Rəfiq Zəka) kantatasını və respublikanın 50 illiyinə həsr etdiyi dörd hissəli “Azərbaycan” (sözləri: Rəfiq Zəka) kantatasını yazır. 40 ilə yaxın zaman içində S.Rüstəmovun səyi nəticəsində XÇA orkestri deyəndə ilk növbədə, Respublika Dövlət Televiziya və Radio Verilişləri şirkətinin əməkdar kollektivi yada düşür. 1974-cü ildən 2016-cı ilə kimi S.Rüstəmovun adını daşıyan XÇA orkestrinə Respublikanın Xalq artisti, professor Nəriman Əzimov rəhbərlik etmişdir. Hal-hazırda orkestrin bədii rəhbəri əməkdar artist Faiq Sadı-

qov və dirijoru Fərhad Qarayusifli orkestrin inkişafında, onun ifaçılıq imkanlarının genişlənməsində, repertuar diapazonunun artırılmasında Nəriman müəllimin təşəbbüsü ilə fəaliyyət göstərirlər.

ƏDƏBİYYAT:

1. Шостакович Д.Д. Смотр музыкальной культуры Азербайджана. // «Советская культура» 1949, 12 ноябрь
2. Нестьев И. Фере В. Прекрасный рассвет Азербайджанской музыки. Ж. «Советская музыка», 1949, №12, с.73
3. А.İkonnikov. Məharətli ifaçılar. //“Kommunist” qəz., 1945, 3 yanvar.
4. Кратов И. Азербайджанский народный оркестр. // «Советская музыка» журналі, 1967-ci il, №10, s.11.
5. Славин Л.Аршин мал алан. // “Pravda” qəz., 1938, 10 aprel.

Нармин ИСКЕНДЕРОВА
Концертмейстер АНК

О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ САИД РУСТАМОВА В ИСТОРИИ ОРКЕСТРА НАРОДНЫХ ИНСТРУМЕНТОВ

Резюме: Представленная статья посвящена творческой деятельности Саида Рустамова, который, продолжая традиции У.Гаджибейли, внёс значительный вклад в развитие Оркестра Народных Инструментов и расширил его репертуар.

Ключевые слова: Саид Рустамов, оркестр народных инструментов, композитор, дирижёр

Narmin ISGANDAROVA
Concertmaster of ANC

SAID RUSTAMOV IN HISTORY OF THE NATIONAL ORCHESTRA OF FOLK INSTRUMENTS

Summary: The submitted article is devoted to creative activity Said Rustamov who, carrying on U. Hajibeyli's traditions, has brought the significant contribution in development of Orchestra of National Instruments and has expanded its repertoire.

Key words: Said Rustamov, Orchestra of National Instruments, composer, conductor

Rəyçilər: dosent Ramiz Əzizov,
dosent Leyla Zalıyeva